

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 159.9:37.015.3

Ольга Косенчук,
м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДОВИХ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА РІВНІ МІСТА

В статье характеризуются составные модели формирования лидерских качеств старшеклассников-лидеров ученического самоуправления на уровне города.

Ключевые слова: модель, составные модели, лидеры-старшеклассники, межсекторное взаимодействие, социальные институты.

In the article composite models of formation of leadership of senior-leaders of student government at the city level were characterized.

Key words: model, composite models, senior-leadersinter-sectoral cooperation, social institutions.

Вирішення проблеми формування лідерських якостей у старшокласників, як необхідної передумови їх ефективної соціалізації та стабільного особистісного розвитку, залишається актуальним завданням для будь-якого суспільства. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність у розробленні ефективних універсальних моделей діяльності органів учнівського самоврядування на рівні різних територіальних громад. У процесі наукового розроблення питання формування лідерських якостей представників органів учнівського самоврядування утворилась певна система наукових поглядів. Проте, сьогодні не існує універсальної моделі формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста. За таких обставин постала нагальна потреба проаналізувати та дослідити це питання.

Метою цієї статті є розроблення та обґрунтування складових універсальної моделі формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста.

У словнику з соціальної педагогіки поняття «модель» операціоналізується як: «... умовний образ, аналог будь-якого об'єкту, процесу або явища, що здійснюється у симво-

лічній формі; формалізована теорія, на підставі якої може бути зроблено ряд припущень; символічне зображення структури, типу поведінки і зразків взаємодії у соціальних процесах» [3].

Складовими моделі формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності нами визначено: мету, завдання, методологічні підходи, принципи, напрями, функції, форми і методи роботи, соціально-педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників на рівні міста, критерії, показники і типи сформованості лідерських якостей, очікуваний результат соціально-педагогічного впливу. Дамо загальну характеристику зазначеним складовим моделі.

Мета моделі: впровадження соціально-педагогічних умов для ефективного формування лідерських якостей старшокласників – представників органів учнівського самоврядування у позаурочній діяльності.

Основні завдання для побудови й впровадження ефективної моделі формування лідерських якостей старшокласників на рівні міста:

- створення системи підготовки старшокласників до виконання ролі лідера учнівського самоврядування та програмно-методичного забезпечення цього процесу;
- активізація соціально значущої діяльності лідерів-старшокласників з урахуванням потреб місцевої громади та нагальних проблем у дитячому та молодіжному середовищі;
- стимулювання лідерів-старшокласників до вияву самостійності в соціально корисній діяльності;
- зміцнення міжсекторних зв'язків з метою створення сприятливих умов для соціальної практики лідерів-старшокласників;
- підвищення професійної компетентності соціальних педагогів у роботі з лідерами учнівського самоврядування.

Модель формування лідерських якостей старшокласників на рівні міста ґрунтується на основі системного, компетентнісного, міжсекторного та міжвідомчого методологічних підходів.

Системний підхід передбачає дослідження цілісності об'єкта, врахуванням внутрішньо- і міжрівневих зв'язків, відносин, використання системи засобів впливу на формування особистості.

Лідерство – це не просто процес, а форма прояву соціальної активності, спрямована на реалізацію загально групових цілей, обумовлених особистими якостями суб'єкта й соціальною ситуацією в життєдіяльності групи. Отже, складові моделі формування цих якостей лідерів-старшокласників на рівні міста пов'язані та узгоджені між собою.

Керуючись системним підходом, суб'єкти соціально-педагогічного впливу мають взаємодіяти на паритетних умовах, сприяти налагодженню міжсекторної взаємодії з різними державними і неурядовими організаціями з метою узгодження дій щодо формування лідерських якостей лідерів-старшокласників на рівні міста.

З позиції системного підходу, модель формування лідерських якостей старшокласників забезпечить сприятливе середовище для вибудовування різноманітних соціальних зв'язків між суб'єктами взаємодії. Як наслідок, таке структурне комплектування забезпечить цілісність розвитку системи, позитивну динаміку змін, поєднання індивідуального і типового.

Упродовж останніх років набуває актуальності питання наукового дослідження *компетентнісного підходу*, про що засвідчують наукові дослідження (І. Д. Бех, О. В. Биковська, О. О. Вербицький, І. Г. Єрмаков, В. І. Луговий, О. В. Овчарук). Реалізація компетентнісного підходу в моделі формування лідерських якостей старшокласників створить умови для спрямування вектору на суб'єктів практичних дій, що мають брати ініціативу, демонструють наполегливість, турботливість по відношенню до інших членів групи та здатні проявляти індивідуальну чи групову доцільну соціальну активність, самостійно вирішувати життєві проблеми, взаємодіяти в групі.

На думку О. В. Биковської, у процесі використання компетентнісного підходу приходить розуміння того, що дитина є соціальною істотою, покликаною реалізуватися в майбутньому, виконувати соціальні ролі і вирішувати певне коло професійних і життєвих завдань. Це важливо в аспекті формування лідерських якостей старшокласників, адже, завдяки застосуванню компетентнісного підходу, у лідерів учнівського самоврядування формуються певні знання, вміння, навички, цінності, досвід, готовність і здатність проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність за виконання конкретних завдань значущих для старшокласників і громади.

Ключовим підходом у розроблені моделі формування лідерських якостей старшокласників на рівні міста є запровадження *міжсекторного та міжвідомчого підходу*, що передбачає координацію спільних зусиль між владою, державними структурами, громадськими організаціями, представниками бізнесу, колегіальне вирішення актуальних для громади проблем.

Важливими є питання у застосуванні зазначеного вище підходу: *по-перше*, створення і діяльність мульти дисциплінарної команди, до складу якої входять представники різних соціальних інституцій; *по-друге*, створення ініціативної групи з числа організацій різних фахівців соціальної сфери, а також лідерів-старшокласників – представників учнівського самоврядування; *по-третє*, розроблення чіткого плану спільних заходів, координація зусиль громади для розв'язання актуальних проблем з урахуванням локальних умов; *по-четверте*, створення можливостей для соціального практикування лідерів-старшокласників на базі різних соціальних інститутів; *по-п'яте*, залучення додаткових ресурсів для ефективного функціонування моделі формування лідерських якостей старшокласників на рівні міста (створення тренінгових центрів, залучення фінансових інвестицій для реалізації соціальних програм та проектів, участь у соціальних проектах на різних рівнях, укладення угод про співпрацю тощо).

У методологічну базу моделі формування лідерських якостей старшокласників на рівні міста покладено ряд *принципів*. Принцип (*princípio*) перекладається з латинської

мови, як першооснова, основа, початок та є основним положенням якої-небудь наукової системи [2]. У контексті нашого дослідження, принципи – це основні положення, якими керуються суб'єкти соціально-педагогічної взаємодії у визначенні завдань, напрямів, змісту, функцій, форм і методів формування лідерських якостей у старшокласників.

Для формування лідерських якостей старшокласників нами визначено такі принципи:

- *гуманізації* – передбачає зосередження уваги на дитині, як вищій цінності, врахування її вікових та індивідуальних особливостей і можливостей, формування активного суб'єкта життєдіяльності, перетворювача суспільства; спонукання підростаючої особистості до самостійності, задоволення базових потреб дитини (у розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї); вироблення індивідуальних програм її розвитку; стимулювання свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих виборів;

- *усвідомленості, активності та самостійності* – формування особистості є ефективним лише тоді, коли вона є суб'єктом діяльності. Це виражається у самостійному визначенні власної мети, плануванні організації діяльності, реалізації поставлених завдань, вмінні об'єктивно оцінити одержані результати, спрогнозувати життєву перспективу;

- *суб'єкт-суб'єктної взаємодії* – учасники досліджуваного процесу стають повноправними партнерами у спілкуванні, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність, узгоджують позиції. Впровадження цього принципу передбачає налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між дорослими й дітьми (вчителями, іншими фахівцями соціальної сфери і старшокласниками), між дітьми (лідерами-старшокласниками різних районів, лідерами одного навчального закладу, лідерами та учнівським колективом);

- *цілісності* – передбачає забезпечення єдності напрямів формування лідерських якостей старшокласників, цілісність соціально-педагогічних умов досліджуваного процесу, охоплення різних сфер життєдіяльності старшокласників, залучення до соціально-педагогічного впливу на лідерів учнівського самоврядування різних соціальних інституцій;

- *життєвої смислотворчої самодіяльності* передбачає становлення особистості, як творця і проектувальника свого життя, який вміє приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти у динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни.

Однією зі складових моделі формування лідерських якостей лідерів-старшокласників на рівні міста є визначення пріоритетних *направів діяльності*. Такими напрямками, на нашу думку, є: навчальний, просвітницько-профілактичний, міжсекторно-комунікативний (напрямок зв'язків із громадськістю), організаційно-методичний, консультаційний, діагностичний. Співвіднесемо різні форми й методи діяльності з лідерами із зазначеними вище напрямками та дамо загальну характеристику.

Навчальний напрям роботи з лідерами пов'язується з функціонуванням міської школи лідерів, організацією і проведенням таборування для лідерів учнівського самоврядування в дитячих закладах оздоровлення і відпочинку.

Просвітницько-профілактичний напрям передбачає проведення просвітницьких семінарів-тренінгів, тренінгових марафонів, розроблення й розповсюдження агітаційної продукції, організацію соціальних рекламних кампаній, акцій, флеш-мобів.

Міжсекторно-комунікативний напрям охоплює налагодження партнерських взаємозв'язків з різними соціальними інститутами, соціальну практику, що дає змогу не тільки спілкуватися старшокласникам, а й здійснити генеральну репетицію «дорослості»; сприяє розширенню набору ролей лідерів-старшокласників у позаурочній діяльності. Співпраця з державними структурами, громадськими організаціями, клубами за місцем мешкання, позашкільними навчальними закладами, спортивними закладами, дошкільними навчальними закладами, навчальними тренінговими центрами, реабілітаційними центрами, центрами планування сім'ї, центрами по роботі з громадою, співпраця з засобами масової інформації, центрами волонтерського руху, ресурсними центрами, що дають змогу урізноманітнити діяльність з лідерами, зробити її більш ефективною, практичною, створюють можливість відпрацювати отриманні знання на практиці.

Здійснення діяльності у організаційно-методичному напрямі передбачає: планування та аналіз власної діяльності лідерів щодо розроблення інформаційних матеріалів, занять з однолітками, створення презентацій тощо.

Консультаційна діяльність (консультаційний напрям) має дуалістичний характер. З одного боку, лідери здобувають можливість отримати від спеціалістів консультацію з будь-якого питання, а з іншого – самостійно проконсультувати однолітків. До проведення індивідуальних та групових консультацій залучаються: соціальні педагоги, практичні психологи, батьки.

Одним із важливих напрямів діяльності з лідерами є діагностична діяльність: проведення експрес-опитування, анкетування, моніторингових досліджень, інтерв'ювання соціальних педагогів, практичних психологів, батьків, лідерів-старшокласників учнівського самоврядування.

Ключовими функціями формування лідерських якостей у старшокласників визначено посередництво між лідером чи групою лідерів і середовищем, а також представництво інтересів лідерів в інших соціальних інституціях.

Посередницька функція полягає у наданні допомоги лідерам в установленні контакту з потенційною системою підтримки, в тому числі, в безпосередньому його оточенні, й передбачає: сприяння узгодженості позицій різних фахівців соціальної сфери щодо лідерства, лідерських якостей старшокласників; формування у старшокласників умінь успішної взаємодії з різними соціальними інституціями; залучення до консультацій молодіжних лідерів; налагодження співпраці місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, служб, що функціонують у громаді, із дитячими об'єднаннями тощо.

Представництво інтересів старшокласників-лідерів учнівського самоврядування може спрямовуватися на вирішення питань унормування співпраці органів місцевого учнівського самоврядування з різними соціальними інституціями; лобювання ініціатив лідерів на сесіях міської ради, в різних державних і неурядових організаціях; допомогу в реалізації інтересів дитячих об'єднань в органах місцевої державної влади.

У соціально значущій діяльності з лідерами використовуються різні організаційні *форми та методи*. У контексті сучасних підходів до лідерства, вони наповнюються новим змістом, стають соціально спрямованими.

Організаційними формами соціально-педагогічної діяльності з лідерами старшокласниками є: індивідуальні (бесіда, гра, творче завдання, відкриті трибуни, зустріч з фахівцем тощо); групові (дискусія, панорами, диспут, конкурс, рольова гра, містки довіри, прес-конференція, збори, змагання, круглий стіл, семінар, театр-форум, написання, захист проектів тощо); масові (свято, концерт, фестиваль, волонтерська акція, соціально-рекламна кампанія, флеш-моб тощо). Інтерактивні форми спонукають кожного учня до активності, групової взаємодії, самостійності, творчості, вияву оригінальності, відповідальності; створюють умови для саморозвитку, самовизначення, самовдосконалення, самореалізації; навчають спілкування, терпимості, толерантності, емпатії, милосердя.

Доцільними методами, на нашу думку, є: організаційні/адміністративні (регламентування, нормування та інструктування); педагогічні (методи формування свідомості, організації діяльності, стимулювання діяльності, самовиховання); психологічні (тестування, соціально-психологічний тренінг); соціологічні методи (спостереження, інтерв'ювання; анкетування, фокус-група, біографічний метод, метод аналізу документів, соціуму, метод соціальної паспортизації); інші (метод «рівний – рівному», «відкритий мікрофон», метод «кейс-стаді») [1].

Формування лідерських якостей старшокласників передбачає цілеспрямоване створення умов, що відповідають потребам підростаючої особистості та сучасним вимогам суспільства. У філософії поняття «умова» розглядається, як те, від чого залежить те, що сприяє виникненню стану, процесу, речі тощо [4].

В основу нашого наукового пошуку покладено переконання, що соціально-педагогічні умови є базовим елементом соціально-педагогічного процесу, що охоплює зміст, напрями, форми й методи соціально-педагогічної роботи з лідерами учнівського самоврядування.

Отже, *соціально-педагогічними умовами формування лідерських якостей у старшокласників* – представників органів учнівського самоврядування визначено:

- підготовка старшокласників до виконання ролі лідера учнівського самоврядування у процесі моральної групової взаємодії в міській школі лідера;
- залучення старшокласників-лідерів учнівського самоврядування до соціально значущої діяльності шляхом доцільного поєднання різних інтерактивних форм і методів соціально-педагогічної роботи;

- змістово-технологічне забезпечення розвитку соціально-спрямованої самостійності лідерів-старшокласників як вияву їхньої суб'єктності;
- налагодження міжсекторної і міжвідомчої взаємодії й координація зусиль дитячих об'єднань міста й інших соціальних інститутів;
- підготовка соціальних педагогів до роботи з лідерами учнівського самоврядування.

До структури моделі формування лідерських якостей старшокласників належать критерії (стійкість прояву лідерських якостей; соціально очікувана спрямованість прояву лідерських якостей), показники і типи сформованості лідерських якостей старшокласників (стабільно-соціально-значущий; ситуативно-соціально-значущий; стабільно-маніпуляційний; ситуативно-маніпуляційний).

Останнім елементом моделі формування лідерських якостей старшокласників є *очікуваний результат соціально-педагогічного впливу* – вияв старшокласниками стабільно-соціально-значущого типу сформованості лідерських якостей.

Таким чином, охарактеризовані складові моделі формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста засвідчують багатогранність проблеми становлення сучасних лідерів, а також актуалізують необхідність консолідації сил різних інституцій, на рівні громади, для роботи з підростаючими особистостями, готовими брати активну участь в житті суспільства й відповідально розбудовувати Україну.

Таким чином, дослідження проблеми лідерства є невичерпним. У подальших розвідках важливо проаналізувати зміни ціннісних орієнтацій, знань та умінь лідерів-старшокласників в історичній ретроспективі; розробити систему підготовки соціальних педагогів до роботи з лідерами у позаурочній діяльності. При цьому наукові висновки завжди мають узгоджуватися з життєвими орієнтирами юних лідерів сьогодення, для успішної діяльності яких у майбутньому й здійснюються наукові дослідження сьогодні.

Використані літературні джерела

1. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : [моногр.] / Р. Х. Вайнола ; за ред. С. О. Сисоєвої. – Запоріжжя : Хортиц. навч.-реабіліт. багатoproфiл. центр, 2008. – 460 с.
2. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / Худож. – оформлювач І. В. Осипов. – Харків: Фоліо, 2006. – 540с.
3. Словарь по социальной педагогике: учеб. пособие для студента высших учебных заведений / [авт.-сост. Л. Мардахаев]. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368с.
4. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Е. Губенский]. – М.: ИНФРА, 1999. – 576с.